

Det beständiga, föränderliga adelsståndet i Finland

Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (toim.), *Aatelin historia Suomessa* [Adelns historia i Finland], 495 s., ill., Helsinki: Siltala 2020.

ATT BESKRIVA VILKEN som helst företeelse genom flera sekler är förstas en utmaning. Alla begrepp, liksom alla andra element i berättelsen, hinner förändras under berättelsens gång. Även om de beskrivna fenomenens bärare är extremt historiemedvetna, liksom i detta fall, är den föränderliga kontexten ekonomiskt, politiskt och kulturellt ohjälpligt en nästan ständig malström. Definitionen och representationerna av adel och adelskap har i sig varit givna stridsäpplen genom seklerna, såväl i det stora som i det lilla, i det personliga som i det samhälleliga. De privilegierade själva, likaväl som de som varit utanför adeln, har ständigt aktivt förhållit sig till vad som utgör adelskap – vad dess essens, roll och funktion är. För verket som recenserar här är ramen kanske än mer utmanande, eftersom Finlands adel både som grupp och begrepp egentligen uppstår först i takt med det autonoma Finland, samtidigt som samhällsutvecklingen då redan går i motsatt riktning, bort från ståndssamhällets värld. Men boken gör det också tydligt att vi hela tiden har att göra med en socialt splittrad grupp, som förändras i takt med att familjer introduceras, dör ut och flyttar runt. Idéerna om adel och adelskap är resultatet av en oavbruten kamp om makt och dess attribut.

Aatelin historia Suomessa, adelns historia i Finland, är delad i fyra delar enligt kronologi: före 1600-talet, 1600-talet, 1700-talet och 1800-talet. I varje del behandlas, efter en allmän introduktion, tre områden tematiskt: familjen och de sociala mönstren (*Yksilö ja yhteisö*), den materiella kulturen (*Aineellinen maailma*) och samhällsutvecklingen i stort (*Yhteiskunta*). Upplägget känns bra, samtidigt som ansatsen gör en lite nervös: när både källmaterial och forskningsobjekt skiljer sig mycket under olika perioder, hur kan man då undvika att de äldsta tiderna avklaras kort, medan omfattning och omfång sväller omåttligt ju längre tiden lider? Men författarna har tvärtom med hård disciplin hållit delarna i stort sett jämlånga, vilket är ett rätt intressant beslut. Dels leder det till en del upprepning, dels skapar det en bäge som balanserat inte bara spänner över tid, utan också över fokus och metoder, på ett för mig lite överraskande sätt. Historien blir ett kalejdoskop, där, när allt kommer omkring, de äldre perioderna ändå erbjuder en skildring som känns mer traditionell (utan att kanske

vara det), medan de rikare materialen från nyare tider möjliggör nyttjandet av mer moderna grepp.

Författarna, som alla är meriterade forskare på sina respektive områden, har av slutresultatet att döma haft en bra dialog med redaktörerna och med varandra. De olika tematiska kapitlen är ändå något svajiga till sitt innehåll, kanske beroende på författarnas kompetenser eller på källorna. Också historien är givetvis föränderlig och polyfon i sig. Det är inte heller alltid lätt att definiera till exempel vad som är mer beskrivning av sociala mönster än av materiell kultur. I de äldsta tiderna är de ekonomiska ramarna delvis starkt knutna till den materiella kulturen, på 1700-talet förs de in under samhällsfrågor för att till slut närmast utelämnas mot slutet då de ekonomiska privilegierna försvinner. Och som det står i kapitlet om 1600-talet var konsumtion inte ett tecken på rikedom, utan på status (s. 157). Detta är förresten troligen ett av de mest konstanta dragen i adelskap genom tiderna.

Också kapitlet om samhället är av naturliga skäl sinsemellan olika beroende på skribent och behandlad tidsepok. Det gör det lite utmanande att få en helhetsbild av de politiska och juridiska trenderna, vändpunkterna och förutsättningarna för adeln under olika tider. En lathund i form av tidsaxlar och kanske till och med en liten ordlista hade möjligen hjälpt läsaren att gestalta perioder av olika privilegier och bakslag i form av reduktioner, tillväxt och nedgångar i ekonomi eller politisk makt. Illustrationerna är fina och det finns kartor, men övrig sammanställd information består mest av olika listor och tabeller, vilka dessvärre dessutom saknar hänvisningar. Dagens publik är rätt bortskämd med väl utarbetade grafiska framställningar och infografik, som effektivt och överskådligt kan beskriva också komplex utveckling. Faktum är att det krävs professionell kompetens för att ta fram sådant material. Våra förläggare är eventuellt inte riktigt medvetna om den potential som finns och det kanske också saknas utbildning bland forskare i allmänhet.

I synnerhet hade jag gärna läst mer om reduktionens förlopp och effekter i Finland. Ett annat ämne man kunnat utveckla är religionens betydelse, som nu skymtar ställvis. Vi har här att göra med utmaningen att beskriva en kultur som en delad men diffus företeelse, där variationen är stor och strukturerna inte alltid är så lätta att få syn på. Ändå fanns det böcker, ritualer och föremål som synliggör en starkt kristen livsstil och världsåskådning, men denna berörs bara sporadiskt i boken.

Att den materiella kulturen behandlas så medvetet och utförligt och omfattar allt från herrgårdarnas parker till kärl och uniformer, och inte minst bostäderna i städerna när dessa blir aktuella, bidrar till att göra boken mycket läsvärd och intressant. Också det intima, trots att individerna mest förblir avlägsna exempel för oss, ges den betydelse det för-

tjänar, från kärlek och förlossning till sjukdom och död. Hushållssysslor och barnuppfostran får utrymme, utan att de politiska och ekonomiska realiteterna tappas bort. Resultatet är en täckande och intressant skildring av ett fenomen av kött och blod, som ändå lika mycket är abstrakt. Ibland känns texten påfallande fräsch, såsom Petri Karonens koncisa beskrivning av samhällsutvecklingen i slutet av 1700-talet eller Johanna Ilmakunnas dito om den materiella kulturen under samma tid. Trots att ämnena i sig inte är nya har vi kommit en lång väg från Majniemi slott. Med särskild behållning läste jag de avslutande kapitlen om utvecklingen under 1800-talet, då adelns självbild hos en del förändrades kraftigt, först från militärelit till tjänstemän och den efterföljande aktiva nedmonteringen av privilegierna, som till den tekniska delen ges oväntat mycket utrymme. Förloppet beskrivs snarare än förklaras: hur adeln till slut delvis kapitulerar, delvis skapar den moderna nationen och nationalstaten. Processen är fascinerande och intressant att läsa om ur ett inifrånperspektiv.

Dialogen med tidigare och internationell forskning är sparsam och kanske inte nödvändig att föra explicit i denna typ av översiktsverk, men skulle kanske ha kunnat föras i samband med referenserna eller de inledande avsnitten. Trots att det nu också i Finland finns en hel del forskning i ämnet från de senaste decennierna, anar man ännu en del luckor vid sidan av den forskning om den moderna adeln som författarna själv efterlyser. Mycket, relativt färsk och intressant forskning presenteras här inbakad i en vid kontext, samtidigt som klassikerna från Suolahti och Nikula till Jutikkala och Wirilander står kvar till synes orubbade i referenslistan. Arbetet visar också att man med god vilja kan utvinna ett och annat relevant ur den svenska forskningen, även om det många gånger kräver en del ansträngning.

Boken är en väl utförd genomgång av adelns historia i Finland och kommer säkerligen att försvara en plats som ett grundopus i sitt ämne. Dessutom är den trevlig läsning. Boken kommer senare att ges ut på svenska av Svenska litteratursällskapet i Finland.

Jessica Parland-von Essen